

วิหารทรงจ่ามบูบในพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียงใน แขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว Chaang-moob vihara in Phayao and nearby area of Xaignabouli province, Lao People's Democratic Republic

สุธี เมฆบุญส่งลาภ¹ และ สาวิตรี นุกูล²
Suthee Mekboonsonglap¹ and Sawittree Nukool²

Received: 2019-03-27

Revised: 2019-07-08

Accepted: 2019-07-09

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มุ่งศึกษารูปทรง ผังพื้น และการใช้งานพื้นที่ภายในของวิหารในพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียงในแขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และมีระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาเชิงลึกในกลุ่มตัวอย่างวิหารทรงจ่ามบูบหรือวิหารที่มีการลดชั้นหลังที่มุงโถงด้านหน้าวิหาร 1 ครั้งของวัดในพื้นที่จังหวัดพะเยา 24 หลัง และในพื้นที่ในแขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว 19 หลัง การเก็บข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมของวิหารทำโดยการร่างภาพผังพื้น การถ่ายภาพส่วนประกอบต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกวิหาร รวมทั้งสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนและชาติพันธุ์หลักของชุมชน ประวัติศาสตร์การสร้างหรือซ่อมแซมวิหารและการใช้งานพื้นที่ภายในวิหาร ผลการวิจัยพบว่าวิหารทรงจ่ามบูบในจังหวัดพะเยา และพื้นที่ใกล้เคียงในแขวงไซยะบูลีมีความคล้ายกันในรูปแบบทรงของวิหารทรงจ่ามบูบที่มีการลดชั้นหลังที่มุงโถงด้านหน้าวิหาร 1 ครั้ง และมีผังพื้นและการใช้งานพื้นที่ภายในวิหารที่แทบไม่ต่างกันเลย ซึ่งลักษณะของวิหารทรงจ่ามบูบที่เชื่อมโยงกันนี้ถูกกำหนดด้วยคติความเชื่อและหลักพิธีกรรมที่ใกล้เคียงกันของชาติพันธุ์ไทลื้อและไทยวนซึ่งเป็นประชากรหลักตั้งถิ่นในทั้งสองพื้นที่ นอกจากนี้ชาวไทลื้อและไทยวนในทั้งสองพื้นที่ยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและมีการไปมาหาสู่กันเพื่อค้าขายมานาน

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

(School of Architecture and Fine Arts, University of Phayao)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: suthee.me@up.ac.th

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

(School of Architecture and Fine Arts, University of Phayao)

ก่อนการกำหนดเขตแดนระหว่างประเทศเช่นปัจจุบัน ลักษณะของวิหารทรงจ่ามบูบซึ่งเชื่อมโยงวัฒนธรรมของทั้งจังหวัดพะเยาและแขวงไซยะบูลีเป็นตัวแทนแสดงถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่มีมาอย่างยาวนานของคนทั้งสองพื้นที่ ซึ่งประเด็นการวิจัยนี้สามารถนำไปสู่ความร่วมมือทั้งทางการศึกษาด้านวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: จ่ามบูบ วิหาร วัด จังหวัดพะเยา แขวงไซยะบูลี

Abstract

This research aims to study shapes, plans and space use of the vihara in Phayao province and nearby area of Xaignabouli province, Lao people's democratic republic. The qualitative research methodology has been used in this study by in-depth study of 24 Chaang-moob shape viharas in Phayao and 19 in Xaignabouli. The processes of fieldwork include vihara plan sketching, taking an interior and exterior photo of vihara. Moreover, there is interviewing about community settlement, the village main ethnic, establishing and restoration of vihara and area using plan. The result of study indicated that the similarities of characteristics between viharas in Phayao and vihara in Xaignabouli are roof shape, plan and area usage. These characteristics have been determined by Tai Lue and Tai Yaun who are main ethnics of both area and have similar belief and ceremony in Buddhism. Furthermore, Tai Lue and Tai Yaun people in Phayao and Xaignabouli are relatives or had a connection for a long time before nowadays boundary between Thailand and Lao People's Democratic Republic. Consequently, these linkage identity represent the long cultural relationship of them, in addition, this topic will cause cooperation of cultural study and tourism in the future.

Keywords: Chang-moob, vihara, wat, Phayao, Xaignabouli

บทนำ

วิหารคืออาคารที่พุทธบริษัทใช้ชุมนุมเพื่อผ่านมัสการองค์พระพุทธรูปเจ้าแต่ครั้งพุทธกาล แม้หลังพระพุทธรูปเจ้าปริณิพพานวิหารก็ยังทำหน้าที่เป็นที่ประกอบศาสนพิธีหลักร่วมกันระหว่างสงฆ์และฆราวาสโดยมีสัญลักษณ์สถูปหรือพระพุทธรูปเป็นประธานในวิหารแทนองค์พระพุทธรูปเจ้า (Boonyasurat, 2003) การใช้งานวิหารสืบทอดเรื่อยมาจนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีหลักฐานชัดเจนว่าพุทธศาสนาได้ถูกเผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนล้านนาอย่างในเขตเวียงโบราณเชียงแสน ก็ปรากฏร่องรอยของฐานวิหารวางอยู่ในแนวแกนหลักตะวันออก-ตะวันตกในเขตพุทธาวาสด้านหน้าสถูปเจดีย์ซึ่งเป็นประธานในผังของวัด และพบว่าลักษณะการวางผังดังกล่าวเป็นแบบแผนที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายในวัดซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางวัฒนธรรมล้านนาอย่างในเขตเวียงเชียงใหม่และหัวเมืองใหญ่ต่างๆ

การศึกษาวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตโดยสุธิ เมฆบุญสงลาม เรื่องรูปแบบของวิหารในจังหวัดพะเยา (Mekboonsonglap, 2012) กล่าวว่าวัดในจังหวัดพะเยาส่วนใหญ่ไม่นิยมสร้างสถูปเจดีย์เป็นประธานของผังในเขตพุทธาวาส แต่กลับมีวิหารเป็นอาคารประธานแทน หรือบางกรณีแม้มีการสร้างสถูปเจดีย์ในผังบริเวณของวัด แต่ปรากฏว่าสถูปเจดีย์กลับวางอยู่ในตำแหน่งนอกแกนสำคัญของวัด และมีวิหารเป็นอาคารประธานในผังบริเวณแทน ลักษณะดังกล่าวแสดงถึงความสำคัญของวิหารของวัดในจังหวัดพะเยา ซึ่งตามประวัติศาสตร์นั้นเมืองพะเยาได้ถูกทิ้งร้างจากภัยสงครามเป็นเวลานาน และเพิ่งถูกฟื้นฟูขึ้นในช่วงต้นยุครัตนโกสินทร์ การฟื้นฟูบ้านเมืองและวัดวาอารามเป็นไปโดยเร่งรีบและขาดแคลนทั้งช่างฝีมือและแหล่งวัตถุดิบในการก่อสร้าง วัดในเขตเมืองพะเยาส่วนใหญ่จึงมีเพียงการสร้างวิหารเป็นอาคารประธานในผังของวัดโดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก ลักษณะของวิหารที่ปรากฏจึงมีความเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน กล่าวคือมีที่สัมพันธ์กับจำนวนประชากรของชุมชน ตั้งอยู่บนฐานเตี้ยเข้าถึงได้ง่าย ผังพื้นสัเหลี่ยมผืนผ้าไม่ยกเอียง หลังคาจั่วทอดยาวผืนเดียวซึ่งอาจมีการลดชั้นด้านหน้าและหลังที่ซับซ้อนมากขึ้นเมื่อชุมชนมีกำลังคนและทุนทรัพย์มากขึ้น

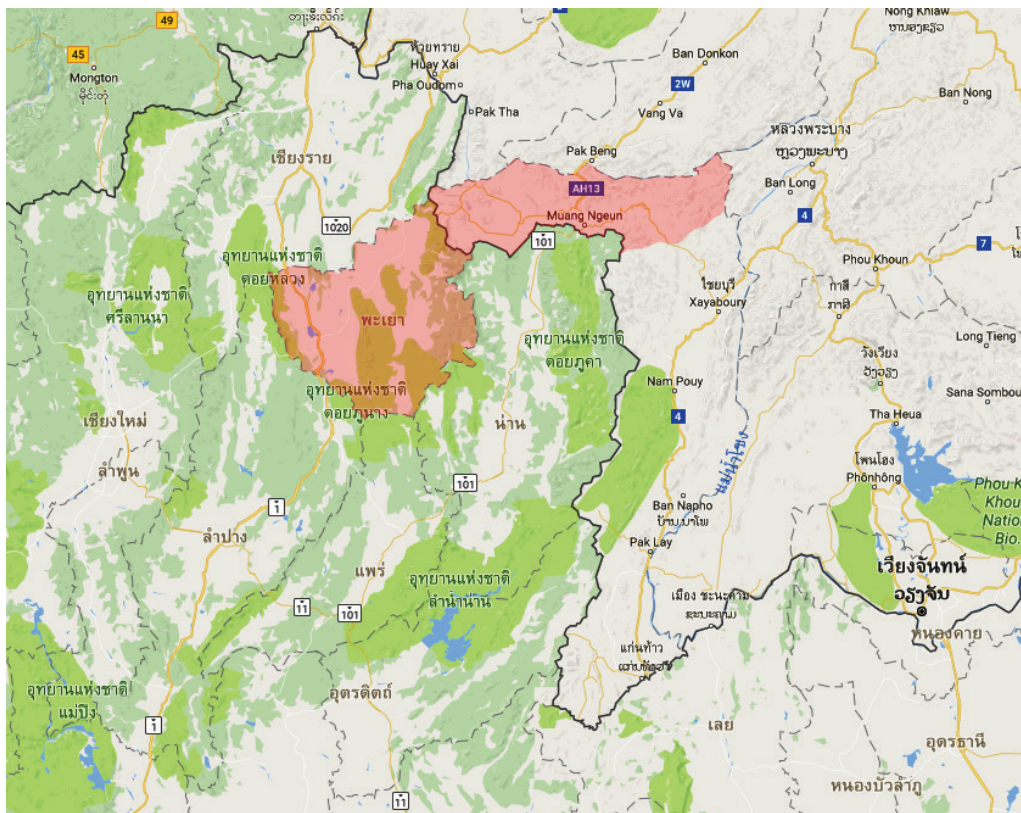
งานศึกษานี้ยังได้พบวิหารหลากหลายรูปทรงในจังหวัดพะเยาซึ่งจำแนกด้วยลักษณะการลดชั้นของหลังคาเป็นหลัก และพบว่ามีวิหารรูปทรงหนึ่งที่มีการลดชั้นหลังคาด้านหน้าหนึ่งครั้งซึ่งในท้องถิ่นพะเยาเรียกว่า วิหารทรงจั่วมูบ (ข้างหมอบ) ปรากฏอยู่ทั่วไปในแหล่งที่เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนดั้งเดิม เช่น ในศูนย์กลางของอำเภอเมืองพะเยา อำเภออง อำเภอเชียงคำ และอำเภอภูซาง (เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอเชียงคำ) และในขั้นตอนของการค้นคว้าเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาอิทธิพลหรือที่มาของรูปทรงของวิหารในจังหวัดพะเยานั้นได้พบว่ามีวิหารทรงจั่วมูบ ปรากฏในพื้นที่ของแขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวด้วยเช่นกัน ซึ่งแขวงไซยะบูลีมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดพะเยาในพื้นที่ของอำเภอภูซาง จึงเกิดสมมติฐานว่าอาจมีความเชื่อมโยงของรูปแบบวิหารทรงดังกล่าวระหว่างพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่ของแขวงไซยะบูลี ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกันและมีเส้นทางคมนาคมไปมาหาสู่กันได้ ตั้งแต่ในอดีตที่ยังไม่มีการแบ่งเขตประเทศอย่างชัดเจนจนถึงปัจจุบัน

สมมติฐานดังกล่าวเป็นที่มาของหัวข้อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยมุ่งทำการศึกษาลักษณะของวิหารทรงจั่วมูบที่ปรากฏในทั้งสองพื้นที่ เพื่ออธิบายความเชื่อมโยงในลักษณะของวิหารทรงจั่วมูบ ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของสองพื้นที่ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น จะเป็นประโยชน์ในการรักษาและส่งเสริมลักษณะที่เชื่อมโยงของวิหารทรงจั่วมูบในทั้งสองพื้นที่ในการอนุรักษ์ จะเป็นประโยชน์ในการ

เชื่อมโยงการศึกษาสถาปัตยกรรมล้านนาและพื้นที่ใกล้เคียงในอดีต ซึ่งเป็นการสร้างความร่วมมือในด้านวิชาการ และกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทั้งยังสร้างความเข้มแข็งและภาคภูมิใจในการเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกันของคนทั้งสองพื้นที่ก่อนที่วัฒนธรรมจากถิ่นอื่น และแนวคิดแบบทุนนิยมจะแพร่เข้าสู่พื้นที่จนผู้คนทั้งสองพื้นที่ขาดการรับรู้ถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างกัน

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่ออธิบายลักษณะของวิหารในพื้นที่จังหวัดพะเยากับพื้นที่ใกล้เคียง ของแขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
2. เพื่ออธิบายความเชื่อมโยงของลักษณะวิหารในพื้นที่จังหวัดพะเยากับพื้นที่ใกล้เคียง ของแขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาในจังหวัดพะเยาและพื้นที่แขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (พื้นที่ซึ่งถูกระบายสีในแผนที่)

กรอบแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตทั้งมวลของสังคมใดสังคมหนึ่ง (Linton, 1945) และแนวทางพฤติกรรมที่มนุษย์แต่ละกลุ่มยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา (Herskovits, 1948) วัฒนธรรมทำให้มนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์สังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข วัฒนธรรมจึงเป็นสมบัติทางสังคมของมนุษย์โดยเฉพาะ และเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์อื่น หากปราศจากวัฒนธรรมมนุษย์ก็คงจะมีพฤติกรรมเหมือนกับสัตว์อื่นทั่วไป จึงเรียกได้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีวัฒนธรรม (cultural animal) โดยมนุษย์ได้รับวัฒนธรรมจากการเรียนรู้ มีชีวิตตัวมาโดยกำเนิด (Samakkaan, 1995)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในระเบียบแบบแผนธรรมเนียมประเพณีหรือแนวกำหนดพฤติกรรมของสังคม ซึ่งรวมถึงศิลปะสถาปัตยกรรมอันเป็นผลิตผลทางวัฒนธรรมด้วย โดยองค์ประกอบที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงคือเวลา เนื่องจากระเบียบแบบแผนในช่วงเวลาที่แตกต่างกันเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหรือไม่ โดยเมื่อมีการยอมรับแบบแผนในการดำเนินชีวิตแบบใหม่มาใช้ในสังคมอย่างแพร่หลาย แล้วมีกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น มีความคงทนอยู่นานมากกว่าหนึ่งชั่วอายุคนขึ้นไปก็ถือว่ามีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นแล้วอย่างแท้จริง ซึ่งบางครั้งอาจใช้คำว่าเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในความหมายเดียวกันกับคำว่า วิวัฒนาการทางวัฒนธรรม โดยคำว่า วิวัฒนาการ (evolution) หมายถึงภาวะของการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะเด่นคือเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปที่ละเล็กละน้อย (gradual change) ซึ่งต้องใช้เวลายาวนานถึงจะมองเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน ดังนั้นในการศึกษาด้านวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ผู้ศึกษาจึงจำเป็นต้องค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมาสนับสนุนแนวคิดหรือทฤษฎีอย่างมากมาย

โดยสามารถอธิบายสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่าอาจเกิดขึ้นเพราะสาเหตุหลัก 2 ประการ คือ

- 1) การประดิษฐ์คิดค้น (invention) ซึ่งหมายรวมทั้งการค้นพบหรือการสร้างเทคนิควิทยาใหม่ๆ (new technology) และการคิดสร้างธรรมเนียมประเพณีหรือระบบความเชื่อใหม่ๆ (social invention) หรืออาจเกิดจากการรู้จักเอาแบบแผนบางประการของวัฒนธรรมอื่นมาเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาวะของวัฒนธรรมเดิมของตน ซึ่งก็คือ นวัตกรรม (innovation) หรือ นวัตกรรม ในปัจจุบันนั่นเอง หากปราศจากนวัตกรรมก็เป็นการยากที่วัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลง

- 2) การหยิบยืมหรือลอกเลียนแบบกัน (cultural borrowing) การหยิบยืมหรือการลอกเลียนแบบแผนทางวิธีการดำเนินชีวิตมาจากวัฒนธรรมอื่นผ่านการติดต่อทางวัฒนธรรม (cultural contact) ซึ่งอาจเกิดได้ทั้งในทางตรงและทางอ้อม ทางตรง เช่น การทูต การเมือง การค้า การศึกษาในต่างประเทศ การเผยแผ่ศาสนา เป็นต้น ทางอ้อม เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ เป็นต้น แต่ตามปกติมนุษย์จะไม่ยอมรับวัฒนธรรมที่ตนถือว่ามีสถานภาพต่ำด้อยหรือด้อยกว่าวัฒนธรรมของตน แต่จะมีแนวโน้มที่จะรับเอาแบบแผนวัฒนธรรมที่ตนเห็นว่ามีความดีหรือดีกว่าวัฒนธรรมของตนเข้ามา

จากการทบทวนทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทำให้สามารถอธิบายได้ว่าช่วงเวลาและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และเข้าใจวิวัฒนาการของวิหารที่มีการผ่นวนจากอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมาโดยตลอด ซึ่งมีทั้งช่วงที่ก้าวไปในทางที่ดีขึ้น หดหู่ชะงัก และช่วงที่เสื่อมโทรมลง

แนวคิดมานุษยวิทยาสถาปัตยกรรม (anthropology of architecture)

มานุษยวิทยาสถาปัตยกรรมเป็นองค์ความรู้ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงกายภาพ สังคม วัฒนธรรมระหว่างมนุษย์และสถาปัตยกรรม Waterson (2014) กล่าวว่า นักมานุษยวิทยา นักวิจัยสภาพแวดล้อม และสถาปนิกได้ศึกษาเรื่องเดียวกันนี้มานานแล้ว แต่เพิ่งจะเกิดการประสานกันของสองสาขาวิชาเมื่อประมาณ 20 ปีมานี้ โดยนำจุดแข็งของแต่ละสาขาวิชามาลอมรวมกันเพื่อทำความเข้าใจเชิงกว้างและเชิงลึกในหัวข้อศึกษาที่ซับซ้อนของสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (built environment) Vellinga (2007) กล่าวว่า สาระสำคัญของมานุษยวิทยาสถาปัตยกรรมอยู่ที่ความเข้าใจในพลวัตของพหุสัมพันธ์ระหว่างวัตถุ สังคม และสัญญาณ เนื่องจากการศึกษาลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม ไม่สามารถอธิบายชีวิตและความหมายที่ซ่อนอยู่มานุษยวิทยาสถาปัตยกรรมจะเป็นหนทางสู่การเข้าใจว่ามนุษย์ออกแบบ สร้าง และเข้าไปใช้งานสถาปัตยกรรมนั้นอย่างไร และมีวิธีคิดอย่างไรต่อสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นตลอดเวลาที่ใช้งาน

ในกรอบแนวคิดทฤษฎีมานุษยวิทยาสถาปัตยกรรมได้ให้ความสำคัญกับลักษณะทางกายภาพ และประเภทของสถาปัตยกรรมในมิติของกาลเวลา รวมทั้งการจัดการของมนุษย์กับความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรม โดยมานุษยวิทยาสถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยในการเป็นกรอบในการคิดและมองงานวิจัยในแง่มานุษยวิทยา เพื่ออธิบายสภาพของการเปลี่ยนแปลงและค้นพบปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น

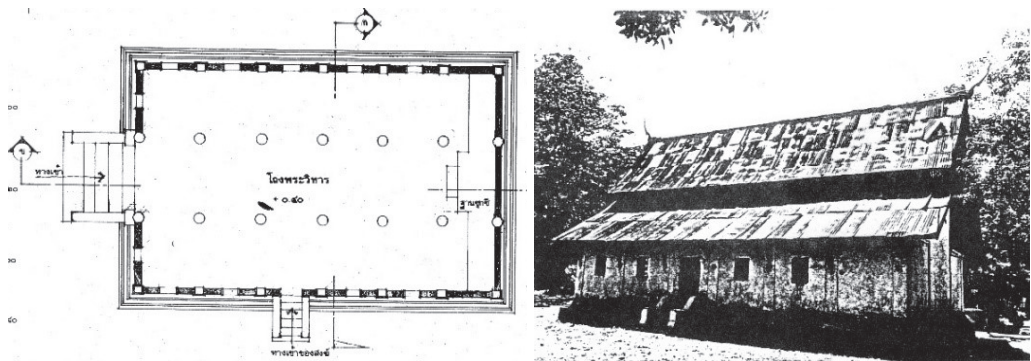
จากการทบทวนแนวคิดมานุษยวิทยาสถาปัตยกรรม ทำให้สามารถสร้างกรอบในการศึกษารูปแบบของวิหารตามแนวทางดังกล่าว โดยนอกจากการรวบรวมข้อมูลลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม ยังต้องมีการค้นหาคำตอบด้วยการสัมภาษณ์ว่าผู้เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมมีการออกแบบ สร้าง และเข้าไปใช้งานสถาปัตยกรรมนั้นอย่างไร และมีวิธีคิดอย่างไรต่อสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นด้วย

วิหารในจังหวัดพะเยา

วิหารในจังหวัดพะเยามีพัฒนาการไปพร้อมๆ กับยุคสมัยการเมืองการปกครองของพะเยาจากยุคที่พะเยาเป็นอาณาจักรมีเอกราชเป็นของตนเอง ยุคที่ตกเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา และยุคที่ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของสยามจนในที่สุดก็ได้รับการยกฐานะเป็นจังหวัดพะเยาในปัจจุบัน ซึ่งส่งผลต่อพัฒนาการรูปแบบวิหารในจังหวัดพะเยาอย่างต่อเนื่อง ในการศึกษาเรื่องวิหารในจังหวัดพะเยาที่ผ่านมาได้อธิบายว่า รูปแบบสถาปัตยกรรมวิหารในจังหวัดพะเยามีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมวิหารของแพร่และน่าน ตามกฎพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่วัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นก่อนย่อมส่งผลต่อวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายหลัง ศิลปกรรมพะเยามีลักษณะเฉพาะตัว สังเกตได้จากการที่พะเยาเป็นพื้นที่ในบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทยที่พบพระพุทธรูปและ

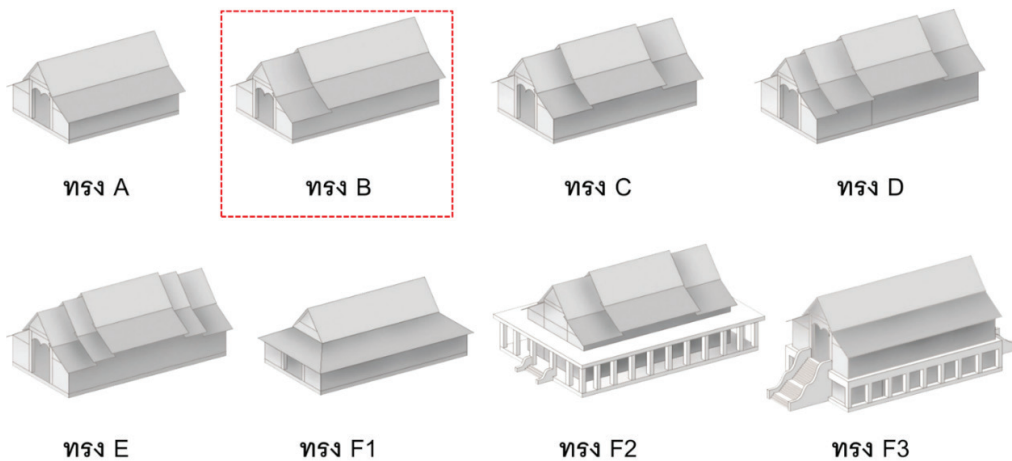
ประติมากรรมหินทรายที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นได้มากที่สุด และมีการสร้างเจดีย์ลักษณะเฉพาะถิ่นพะเยา ซึ่งไม่พบลักษณะดังกล่าวในเมืองอื่นของล้านนาที่ห่างไกลจากพะเยา (Ngaorangsi, 2001; Sirivejchapan & Theeratanont, 1989) ทำให้เกิดข้อสมมติฐานว่าวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหินทรายที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นน่าจะมีอัตลักษณ์เฉพาะตัวเช่นกัน

วิหารในจังหวัดพะเยามีลักษณะพื้นถิ่นที่สร้างโดยฝีมือช่างชาวบ้าน โดยคำนึงถึงความจำเป็นในการใช้งานเป็นหลัก ส่วนความจำเป็นด้านความงามมีความสำคัญรองลงมา จากภาพที่ 2 แสดงลักษณะวิหารฝีมือช่างพะเยาที่มีรูปทรงเตี้ยตื้นพื้นดิน หรือยกสูงจากระดับพื้นดินเล็กน้อย ผังพื้นวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่ยกเยื้องหรือย่อมุม การวางผังวิหารจะวางหันหน้าไปทางทิศตะวันออก อยู่ในแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตกในแกนเดียวกันกับเจดีย์ทรงเอวคอด ยกฐานปัทม์สูง หลังคาคลุมต่ำทอดยาวผืนเดียวไม่มีการลดชั้น มีการแบ่งดับหลังคาสองตับด้านข้างเป็นอย่างมาก การแยกเขตพุทธาวาสออกจากเขตสังฆาวาสไม่แน่นอน อาจแบ่งอย่างชัดเจนด้วยศาลาบาตร หรืออยู่ร่วมกันภายในเขตพื้นที่ของวัด (ไม่มีศาลาบาตรล้อมรอบวิหาร) โดยแยกกันอยู่เป็นกลุ่มคนละทิศทางอย่างเป็นสัดส่วน มีการตกแต่งหน้าทับด้วยไม้ฉลุลายประดับแก้วเงิน โดยใช้ลายแบบธรรมชาติ หรือลายพรรณพฤกษาม้วนขมวดก้านต่อดอก ทั้งผืนหน้าทับ นอกจากนั้นยังพบว่าในหลายวัดมีการเกิดเงาพระธาตุเจดีย์ในอาคารที่อยู่รอบเจดีย์ ซึ่งเป็นเทคนิคของช่างพะเยาในการวางตำแหน่งเว้นระยะห่างระหว่างเจดีย์กับอาคารรอบเจดีย์อย่างเหมาะสมจึงเกิดการสะท้อนของแสงผ่านรูเล็กๆ บนผนังอาคารจนเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวขึ้น

ภาพที่ 2 ผังพื้น (ซ้าย) และรูปด้านข้าง (ขวา) วิหารวัดรัตนคูหาวนาราม อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
ที่มา: Sirivejchapan & Theeratanont (1988)

นอกจากนี้จากการศึกษาระดับปริญญาโทสาขาสถาปัตยกรรมเรื่องรูปแบบวิหารในจังหวัดพะเยา โดยสุธี เมฆบุญส่งลาภ (Mekboonsonglap, 2012) ยังพบว่านอกจากวิหารในจังหวัดพะเยาซึ่งมีลักษณะผังพื้นวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่ยกเอียงหรือย่อมุม หลังคาคลุมต่ำทอดยาวผืนเดียวไม่มีการลดชั้น มีการแบ่งดับหลังคาสองระดับด้านข้างเป็นอย่างมากตามที่เฉลิมชัย เกรียงชัย และสามารถ สิริเวชพันธุ์ได้สรุปไว้ (Ngaorangsi, 2001; Sirivejchapan & Theeratanont, 1989) แล้วยังปรากฏวิหารรูปทรงอื่นอีกรวม 8 ทรง ซึ่งเกิดขึ้นจากปัจจัยขนาดของชุมชน การเมืองการปกครอง ชาติพันธุ์หลักของชุมชน ผู้นำหรือเจ้าภาพในการสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ และการใช้งานและความนิยมในรูปแบบวิหารที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยหนึ่งในวิหาร 8 ทรง นั้นมีวิหารรูปทรง B หรือวิหารทรงจางมูบซึ่งมีการลดชั้นหลังคาของมุขโถงด้านหน้าวิหาร 1 ครั้ง สัมพันธ์กับการยกเอียงของผังพื้นบริเวณมุขโถงด้านหน้าวิหาร ซึ่งปรากฏวิหารรูปทรงดังกล่าวตั้งอยู่ในพื้นที่ทั้งในจังหวัดพะเยาและในแขวงไซยะบูลี (ดังภาพที่ 3 และ 4)

ภาพที่ 3 วิหารในจังหวัดพะเยาทรง B หรือทรงจางมูบมีลักษณะลดชั้นหลังคาด้านหน้า 1 ครั้ง
ที่มา: Mekboonsonglap (2012)

ภาพที่ 4 วิหารทรงจางมูบซึ่งสามารถแยกกลุ่มย่อยได้อีก 3 ลักษณะ
ที่มา: Mekboonsonglap (2012)

วิธีการ

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัยใช้การคัดเลือกวิหารทรงจางมูบของวัดตามข้อมูลในทะเบียนวัดของสำนักพระพุทธศาสนาในเขตอำเภอเมือง อำเภอเชียงคำ และอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา ประเทศไทย และวัดในเขตเมืองคอบ เมืองเชียงฮ่อน เมืองเงิน และเมืองหงสา แขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยไม่นับรวมวัดร้าง และที่พิกสงฆ์

วิธีการดำเนินการวิจัย

ข้อมูล แหล่งข้อมูล และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

1. การศึกษาภาคเอกสาร

เพื่อเข้าใจทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แนวคิดมานุษยวิทยาสถาปัตยกรรม และการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมซึ่งใช้เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย นอกจากนั้นยังศึกษางานวิจัยที่ผ่านมาซึ่งเป็นตัวอย่งการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับจังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งด้านลักษณะทางกายภาพ สภาพแวดล้อมของพื้นที่ และอาณาเขต ด้านสังคมและวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐานชาติพันธุ์ ความเชื่อ ด้านการเมืองการปกครอง เหตุการณ์หรือการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่เกิดขึ้นในจังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียง และรายชื่อวัดทั้งหมดในพะเยาตามทะเบียนวัดของสำนักพระพุทธศาสนาและข้อมูลจากหน่วยงานของแขวงไซยะบูลี ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างเกณฑ์เพื่อใช้ในการสำรวจประชากรวิหารในการศึกษาเบื้องต้น นอกจากนั้นการรวบรวมข้อมูลภาคเอกสารยังนำไปใช้ในการแบ่งประเภทของวิหาร การคัดกรองกลุ่มตัวอย่างวิหารในการศึกษาในเชิงลึก และใช้ในการวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงของลักษณะวิหารทรงจางมูบในพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียงหลังจากการศึกษากลุ่มตัวอย่างวิหารเชิงลึกในภาคสนามแล้ว

2. การศึกษาภาคสนาม

เพื่อสำรวจประชากรวิหารในขอบเขตพื้นที่และเวลาในการวิจัย และศึกษาเก็บข้อมูลในเชิงลึก โดยระหว่างการสำรวจเบื้องต้นมีการบันทึกภาพด้วยกล้องบันทึกภาพ ทำให้ทราบลักษณะของวิหารทรงจางมูบในพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียงทั้งหมด และเข้าใจสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคมของชุมชนที่วิหารตั้งอยู่ นำไปสู่การแบ่งประเภทของวิหารทรงจางมูบที่สำรวจพบในพื้นที่ศึกษา และการอธิบายสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและสังคมของชุมชนในจังหวัดพะเยา ทั้งยังนำไปสู่การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างวิหารในการศึกษาเชิงลึกร่วมกับข้อมูลในการศึกษาภาคเอกสาร

ส่วนการศึกษาการเก็บข้อมูลในเชิงลึกมีวิธีการเก็บข้อมูลดังนี้

2.1 การสังเกต เพื่อรวบรวมข้อมูลทางด้านกายภาพของตัวอย่างวิหารแต่ละหลังที่ได้คัดเลือกแล้ว ซึ่งประกอบด้วยรูปทรงของวิหาร รูปปั้น บรรยากาศและการใช้งานพื้นที่ภายในวิหาร บรรยากาศโดยรอบภายนอกวิหารและการวางผังภายในวัด และการใช้งานที่เกิดขึ้นในวิหารหรือในวัด โดยใช้กล้องบันทึกภาพและการร่างภาพเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต

2.2 การรังวัด เพื่อเก็บข้อมูลทิศทางการหันหน้าของวิหาร รูปร่างและขนาดผังพื้นของวิหาร เทคนิคและวัสดุในการสร้างวิหาร และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โดยใช้ตลับเมตร กล้องบันทึกภาพ และการร่างภาพเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการทำรังวัด

2.3 การสัมภาษณ์ เพื่อสอบถามข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน การตั้งวัด การสร้างวิหาร การซ่อมแซมวิหารหรือพัฒนาการของวิหารตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน การใช้งานที่เกิดขึ้นภายในวิหารและบริเวณโดยรอบ และแนวทางในการอนุรักษ์วิหารของวัดในชุมชนของผู้ถูกสัมภาษณ์ โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ได้แก่ คำถามกึ่งโครงสร้างแบบคำถามปลายเปิดซึ่งแบ่งหมวดหมู่ตามคำถามในวัตถุประสงค์ และการร่างภาพโดยผู้ถูกสัมภาษณ์เองหรือผู้สัมภาษณ์ร่างภาพตามคำอธิบายของผู้ถูกสัมภาษณ์ และเครื่องบันทึกเสียง ซึ่งในขั้นต้นกำหนดกลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์ ได้แก่ เจ้าอาวาส มัคทายก และอาจารย์วัด (เป็นตัวแทนชาวบ้านผู้ใช้งานวิหารได้ด้วย) และสถาปนิกผู้สร้างวิหาร

หลังจากการศึกษภาคสนาม ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามทั้งในส่วนของการสำรวจประชากรวิหารเบื้องต้น และการศึกษาวิหารในเชิงลึกจะถูกนำไปวิเคราะห์เพื่ออธิบายความเชื่อมโยงของรูปแบบวิหารในพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียงร่วมกับข้อมูลที่ค้นคว้าได้จากการศึกษาภาคเอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูลและการสังเคราะห์ผลการศึกษา

การวิเคราะห์ทำโดยนำคำตอบและคำสำคัญ (keyword) ในคำตอบจากการสัมภาษณ์ในคำถามแต่ละส่วนซึ่งแบ่งหมวดหมู่ตามคำถามในวัตถุประสงค์ไปวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลภาคเอกสาร เพื่อตอบคำถามการวิจัย ได้แก่ การอธิบายลักษณะและลักษณะวิหารทรงจั่วมูบในพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียงในแขวงไชยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

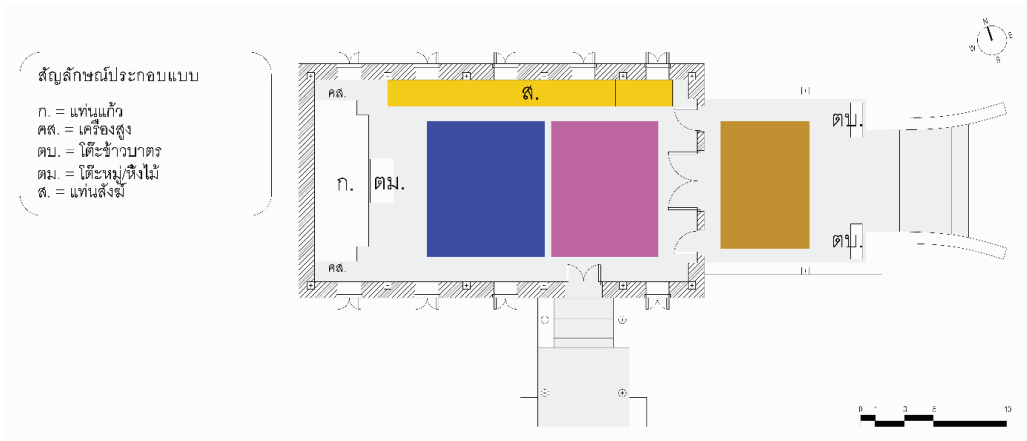
ผลการศึกษา

ความเชื่อมโยงของลักษณะวิหารในพื้นที่จังหวัดพะเยากับพื้นที่ใกล้เคียงของแขวงไชยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

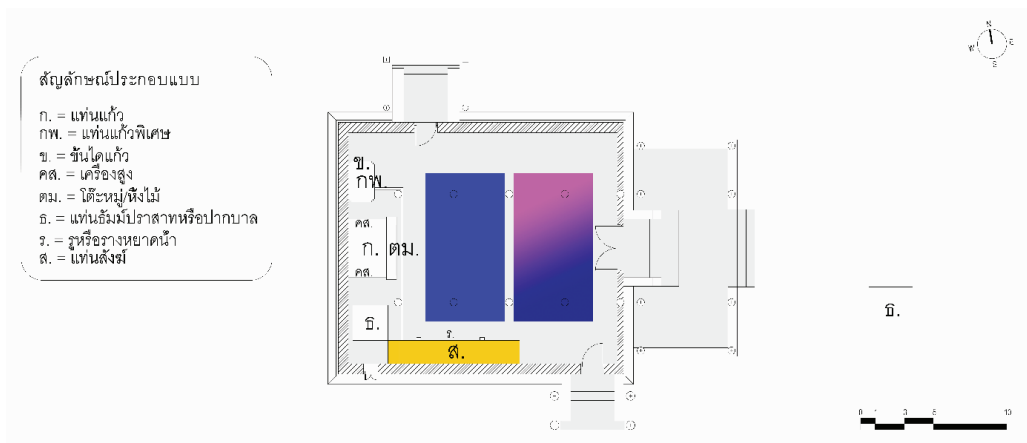
ลักษณะของวิหารที่เชื่อมโยงกันและแตกต่างกันระหว่างวิหารทรงจั่วมูบในพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียงในแขวงไชยะบูลี (ภาพที่ 5 - 8) ขึ้นอยู่กับปัจจัยคติความเชื่อและหลักปฏิบัติพิธีกรรมที่ต่างกันไปตามชาติพันธุ์ของชุมชนไทลื้อและไทวนซึ่งเป็นประชากรหลักของชุมชนในพื้นที่ และอิทธิพลของวัฒนธรรมกระแสหลักจากศูนย์กลางของประเทศทั้งสองที่มีผลต่อชุมชนในขณะที่คิดสร้าง บูรณะ และใช้งานวิหาร

ลักษณะของวิหารที่เหมือนกันของวิหารทรงจั่วมูบในทั้งสองพื้นที่คือการที่วิหารเป็นอาคารประธานในผังบริเวณของวัด วิหารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ลักษณะโดยรวมของรูปทรงวิหารที่มีการลดชั้นหลังคาเป็นมุขโถงด้านหน้าวิหาร 1 ครั้ง ผังพื้นภายในวิหารมีแท่นแก้วขัดผนังด้านทิศตะวันตก มีแท่นสังฆ์ตั้งอยู่ด้านหน้าแท่นแก้วในผัง ทิศใต้ของวิหาร และมีแท่นธัมม์ (ธรรมาสน์) ตั้งอยู่ด้านหน้าหรือด้านข้างแท่นแก้วใกล้กับ

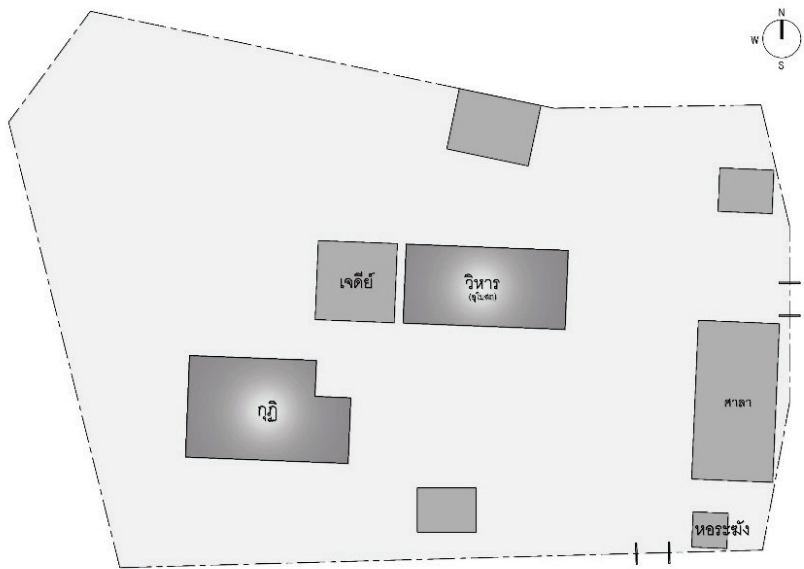
แท่นสังฆภายในวิหาร มีการตั้งเครื่องสูงในบริเวณรอบๆ แท่นแก้ว การใช้งานพื้นที่ภายในวิหาร พระสงฆ์จะนั่งบนอาสนะ ขรราวาสชายนั่งบนพื้นภายในวิหารบริเวณด้านหน้าแท่นแก้วและชิดริมแท่นสังฆ์ ส่วนขรราวาสหญิงและเด็กจะนั่งถัดบนพื้นภายในวิหารในพื้นที่ที่เหลือ ในแต่ละพื้นที่นี้ที่แบ่งตามเทศมีการจัดให้ผู้อาวุโสในแต่ละเทศนั่งอยู่ก่อนในส่วนหน้า

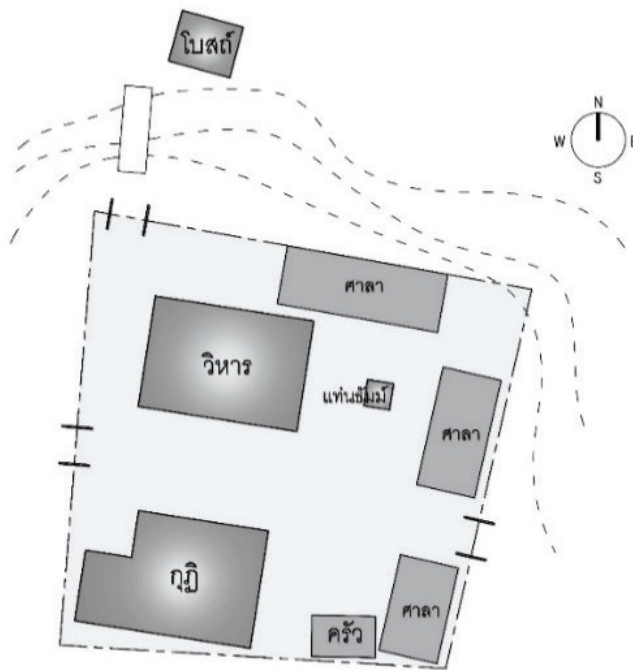
ภาพที่ 5 ผังพื้นและการใช้งานพื้นที่ภายในวิหาร วัดกือขาว ตำบลทุ่งกล้วย อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดพิจิตร

ภาพที่ 6 ผังพื้นและการใช้งานพื้นที่ภายในวิหาร วัดสีบุณเรือง บ้านม่วงดอนมูล เมืองคอบ แขวงไชยบุรี

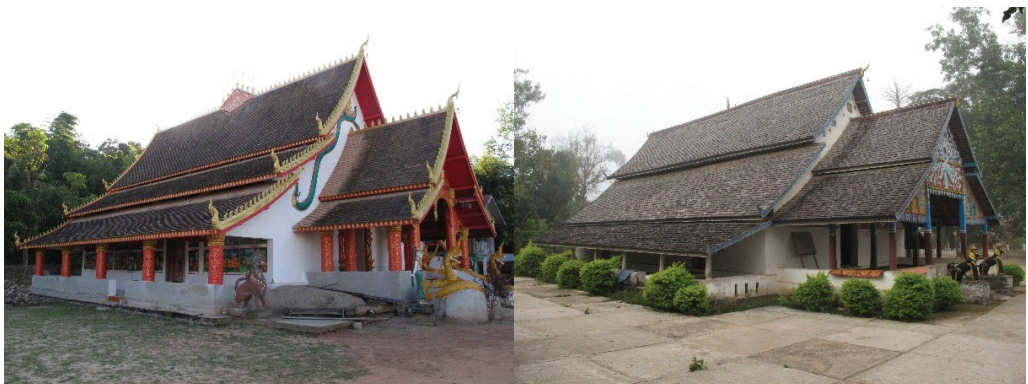
ภาพที่ 7 ผังบริเวณ วัดกือขาว ตำบลทุ่งกล้วย อำเภอกุซาง จังหวัดพะเยา

ภาพที่ 8 ผังบริเวณ วัดสีบุญเรือง บ้านม่วงดอนมูล เมืองคอบ แขวงไชยบุรี

ข้อมูลภาคสนามพบว่า วิหารทรงจ่ามบูบในพื้นที่จังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียงแขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีรูปทรงที่ใกล้เคียงกันสามารถจำแนกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ซึ่งใช้เกณฑ์ในการจำแนกจากรูปทรงและส่วนประกอบหลักของวิหาร ได้แก่ 1) วิหารทรงจ่ามบูบเตี้ยแจ้มมีโถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหาร 2) วิหารทรงจ่ามบูบเตี้ยแจ้มไม่มีโถงระเบียงด้านข้างวิหาร 3) วิหารทรงจ่ามบูบสูงชะลูดไม่มีโถงระเบียงด้านข้างวิหาร

1. วิหารทรงจ่ามบูบที่มีสัดส่วนเตี้ยแจ้มและมีโถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหาร ดังตัวอย่างในภาพที่ 9 พบได้มากในพื้นที่เมืองหงสาและเมืองเงิน แขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งเป็นเขตที่มีชุมชนชาวไทลื้ออยู่อย่างหนาแน่น การมีโถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหารทั้งสองด้านคล้ายกับการมีโถงระเบียงโถงคลุมด้วยหลังคาปีกนกโดยรอบในวิหารไทลื้อในเขตสิบสองปันนา แต่การที่พื้นที่ภายใต้หลังคาปีกนกในด้านสกัดด้านหน้าและหลังวิหารมีการใช้งานน้อย การที่หลังคาปีกนกที่ด้านสกัดหน้าวิหารคลุมทับดบังทางเข้าหลักของวิหาร และการที่หลังคาปีกนกที่ด้านสกัดหลังวิหารทำให้ไม่สามารถตั้งแท่นแก้วชิตผนังด้านหลังสุดของวิหารได้ ประกอบกับพื้นที่แขวงไซยะบูลีปัจจุบันเคยอยู่ภายใต้การปกครองของเมืงน่านซึ่งเป็นพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา วิหารทรงไทลื้อสิบสองปันนาจึงถูกปรับเปลี่ยนรูปทรง โดยตัดหลังคาปีกนกที่ด้านสกัดด้านหน้าและหลังวิหารออก กลายเป็นวิหารทรงจ่ามบูบที่มีหลังคาทรงจั่วอย่างวิหารล้านนา ซึ่งชาวไทลื้อยังคงใช้งานพื้นที่โถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหารทั้งสองด้านในการเก็บเครื่องใช้ต่างๆ เช่น รางรดสงฆ์ ช้องหลวง และโต๊ะสำหรับวางข้าวบาตร นอกจากนั้นด้านหน้าวิหารยังมีการลดชั้นหลังคา 1 ครั้ง ภายใต้หลังคาที่ลดชั้นนี้เป็นมุขโถงก่อนเข้าสู่วิหาร ซึ่งเป็นจุดเด่นของวิหารทรงจ่ามบูบ มุขโถงด้านหน้าวิหารนี้มักเป็นที่ตั้งโต๊ะข้าวบาตรและเป็นที่นั่งของฆราวาสที่อาจลั่นออกมาจากภายในห้องวิหารในวันพระใหญ่ เป็นที่น่าสังเกตว่าวิหารที่มีอายุการสร้างมากกว่า 20 ปี ในพื้นที่เมืองหงสาและเมืองเงิน แขวงไซยะบูลี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะมีการยกเอื้องของผังพื้นบริเวณมุขโถงด้านหน้าวิหารอย่างชัดเจน ส่วนวิหารที่มีอายุน้อยกว่า 20 ปี ในพื้นที่เดียวกันหลายแห่งมีการยกเอื้องของผังพื้นบริเวณมุขโถงด้านหน้าวิหารไม่ชัดเจนหรือไม่มีการยกเอื้องที่ผังพื้นบริเวณดังกล่าวเลย

ภาพที่ 9 วิหารทรงจ่ามบูบที่มีสัดส่วนเตี้ยแจ้มและมีโถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหาร วัดเวียงแก้ว เมืองหงสา แขวงไซยะบูลี (ซ้าย) วัดสะหลินจ้าว เมืองเงิน แขวงไซยะบูลี (ขวา)

2. วิหารทรงจั่วมูบที่มีสัดส่วนเตี้ยแฉะและไม่มีโถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหาร ดังตัวอย่างในภาพที่ 10 พบได้ในพื้นที่รอยต่อระหว่างจังหวัดพะเยาและแขวงไชยะบูลี โดยเฉพาะในอำเภอภูซาง อำเภอเชียงคำ อำเภอปง และอำเภอจุน จังหวัดพะเยา และในเมืองเชียงฮ่อน เมืองคอบ แขวงไชยะบูลี บริเวณนี้เป็นเขตที่มีการอยู่อาศัยร่วมกันของชุมชนชาวไทลื้อและชาวไทยวน การหายไปของโถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหารอาจเกิดจากการที่พื้นที่ดังกล่าว อยู่ในพื้นที่วัฒนธรรมล้านนาซึ่งมีความนิยมวิหารทรงจั่วอย่างวิหารล้านนามากกว่า วิหารไทลื้อสิบสองปันนาที่มีหลังคาปีกนกโดยรอบ ประกอบกับการใช้งานพื้นที่โถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหาร อาจถูกแทนที่ด้วยมุขโถงด้านหน้าวิหารที่มีขนาดใหญ่ขึ้นหรืออาจเปลี่ยนไปใช้พื้นที่ของอาคารอื่นๆ โดยรอบ วิหาร อาทิ ศาลาบาตร อีกทั้งความต้องการถ่ายเทอากาศและความชื้นจากภายในวิหารและความต้องการแสงธรรมชาติจากภายนอกวิหารให้เข้าไปสู่ภายในวิหาร โถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหารจึงถูกตัดทิ้งไปและทำมุขโถงคลุมประตูทางเข้าด้านข้างวิหารแทน ทั้งยังมีการเจาะช่องแสงและหน้าต่างที่ผนังด้านข้างวิหารมากขึ้น นอกจากนั้นลักษณะผังพื้นของมุขโถงด้านหน้าวิหารพบว่ามี 3 แบบ คือ แบบยกเอียงมากมองเห็นได้ชัดเจน แบบยกเอียงไม่มากมองเห็นไม่ชัดเจน และแบบไม่มีการยกเอียงที่ผังพื้นเลย ประตูทางเข้าด้านข้างวิหารไม่มีมุขโถงคลุม และเริ่มมีการเจาะช่องแสงขนาดเล็กที่ไม่มีบานเปิด-ปิด หรือช่องหน้าต่างมีบานเปิด-ปิดที่ผนังด้านข้างวิหารในเกือบทุกช่วงเสาด้านข้างวิหาร วิหารทรงจั่วมูบลักษณะนี้ทั้งในพื้นที่จังหวัดพะเยาและแขวงไชยะบูลีเป็นหลักฐานที่เชื่อมโยงแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสองพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 10 วิหารทรงจั่วมูบที่มีสัดส่วนเตี้ยแฉะและไม่มีโถงระเบียงโล่งด้านข้างวิหาร วัดสีบุญเรือง เมืองคอบ แขวงไชยะบูลี (ซ้าย) วัดพระธาตุคุดอยหยวก ตำบลปง อำเภอปง จังหวัดพะเยา (ขวา)

3. วิหารทรงจั่วมูบที่มีรูปทรงไม่เตี้ยแฉะและไม่มีโถงระเบียงด้านข้างวิหาร ดังตัวอย่างในภาพที่ 11 พบได้ในพื้นที่อำเภอเชียงคำ อำเภอปง อำเภอจุน อำเภอดอกคำใต้ และอำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา พื้นที่ดังกล่าวห่างไกลจากศูนย์กลางวัฒนธรรมไทลื้อสิบสองปันนามากที่สุดในขอบเขตพื้นที่การศึกษาวิจัยครั้งนี้ และอยู่ในพื้นที่วัฒนธรรมไทยวนล้านนา ซึ่งหลังจากการผนวกล้านนาให้เป็นส่วนหนึ่งของสยามใน พ.ศ.2445 วัฒนธรรมแบบไทยภาคกลาง หรือไทยประเพณี ได้เผยแพร่เข้าสู่พื้นที่ดังกล่าวอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากวิหารจะไม่มีโถงระเบียงด้านข้างวิหารแล้วยังพบว่า หลังจากการเผยแพร่แบบพระอุโบสถ

เพื่อก่อสร้างในต่างจังหวัด ที่จัดทำมาตั้งแต่ พ.ศ.2483 ตามคำสั่งของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้นมา วิหารถูกบูรณะโดยการรื้อและ/หรือสร้างขึ้นใหม่ ในรูปทรงที่สูงชะลูดอย่างอุโบสถแบบไทยภาคกลางมากขึ้น (Mekboonsonglap, 2012) ผังพื้นของมุขโถงด้านหน้าวิหารไม่มีการยกเอียง ไม่มีมุขโถงคลุมประตูทางเข้า ด้านข้างหรือด้านหลังวิหาร และมักมีการเจาะช่องหน้าต่างมีบานเปิด-ปิดขนาดใหญ่ที่ผนังด้านข้างวิหารทุก ช่วงเสา ทำให้ภายในวิหารมีบรรยากาศสว่างไสวมากขึ้น

ภาพที่ 11 วิหารทรงจางมูบที่มีรูปทรงไม่เตี้ยแอ้งและไม่มีโถงระเบียงด้านข้างวิหาร
วัดดอนชัย ตำบลออย อำเภอบง จังหวัดพะเยา
(ซ้าย) วัดไชยอวาส ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา (ขวา)

วิหารทรงจางมูบในชุมชนไทลื้อในทั้งสองพื้นที่จะมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของวิหาร ไทลื้อที่ใกล้เคียงกันมาก ได้แก่ การแขวนตุ้มผ้าทอภายในวิหารซึ่งทอโดยผู้หญิงในชุมชนทดแทนที่ไม่สามารถบวชพระหรือเณรได้อย่างผู้ชาย การประดับกระจกสะท้อนสิ่งชั่วร้ายมีหน้าแผนด้านหน้าวิหารและที่แท่นแก้ว การสร้างรูปปูนปั้นนางธรณีในบริเวณแท่นแก้ว ฝาเพดานเหนือพระประธานและเหนือแท่นสังฆ์ ปราสาทผ้าขาวหรือปราสาทซึ่งถวายเป็นทาน สัตตภัณฑ์แบบขันไคแก้วและโต๊ะไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสำหรับตั้งเครื่องบูชาซึ่งตั้งอยู่หน้าแท่นแก้ว การสร้างแท่นธัมมโวกายนอกด้านหน้าวิหาร รุหยาดน้ำที่พื้นหน้าแท่นแก้วและแท่นสังฆ์ และความนิยมในการระบายพื้นผิวด้วยสีเหลืองตัดกับสีฟ้าใส แต่จากข้อมูลภาคสนามพบว่า มีวิหารไทยวนบางส่วนในเมืองเชียงฮ่อนและเมืองคอบ แขวงไชยะบูลีซึ่งมีการอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างชาวไทลื้อและชาวไทยวนและมีการรับเอาลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เหล่านี้ของวิหารไทลื้อมาใช้ด้วย ซึ่งพบการรับเอาลักษณะดังกล่าวของวิหารไทลื้อมาใช้ในวิหารไทยวนในพื้นที่จังหวัดพะเยาน้อยมาก

วิหารทรงจางมูบของชุมชนไทยวนในพื้นที่จังหวัดพะเยามีลักษณะที่แทบไม่แตกต่าง จากวิหารทรงจางมูบของชุมชนไทยวนในพื้นที่แขวงไชยะบูลี กล่าวคือวิหารทรงจางมูบของชุมชนไทยวนในพื้นที่แขวงไชยะบูลีจะมีผังพื้น รูปทรง การใช้งาน และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมคล้ายกับวิหารทรงจางมูบในชุมชนไทลื้อในพื้นที่เดียวกันมาก แต่มีความแตกต่างกันเล็กน้อยสังเกตได้จากการแขวนตุ้มผ้าทอซึ่งพบได้แต่ในวิหารทรงจางมูบของชุมชนไทลื้อในพื้นที่แขวงไชยะบูลี เช่นเดียวกับในพื้นที่จังหวัดพะเยาซึ่งจะมีการแขวนตุ้มผ้าทอ

เฉพาะในวิหารทรงจั่วมูบของชุมชนไทลื้อ และไม่พบการแขวนตุ้มผ้าทอในวิหารทรงจั่วมูบของชุมชนไทยวนในพื้นที่จังหวัดพะเยา นอกจากนั้นวิหารทรงจั่วมูบในพื้นที่จังหวัดพะเยาทั้งในชุมชนไทลื้อและไทยวนอาจมีการตั้งสถูปภัณฑ์แบบไทยวนล้านนาหรือโต๊ะหมู่บูชาที่หน้าแท่นแก้ว ไม่ปรากฏรูปหยาดน้ำ และหลายแห่งได้รับอิทธิพลรูปแบบวิหารแบบไทยภาคกลางซึ่งมีรูปทรงสูงชะลูดและมีขนาดใหญ่ มีแท่นสังฆัตถ์ตั้งอยู่ฝั่งทิศเหนือภายในวิหาร ใช้ธรรมาสน์แบบเก้าอี้แทนแท่นธัมมทรวงปราสาทหรือทรงปากกบาลแบบพื้นเมือง และมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายแบบไทยประเพณี

สรุปผลและอภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่าวิหารทรงจั่วมูบในจังหวัดพะเยาและพื้นที่ใกล้เคียงในแขวงไชยะบูลีคือลักษณะของรูปทรงวิหารทรงจั่วมูบ ผังพื้น และการใช้งานพื้นที่ภายในวิหารที่พบในทั้งสองพื้นที่แทบไม่ต่างกัน ซึ่งลักษณะของวิหารทรงจั่วมูบที่เชื่อมโยงกันนี้ถูกกำหนดด้วยการใช้งานวิหารของชาติพันธุ์ไทลื้อและไทยวนที่คล้ายกันมาก ประกอบกับทั้งสองชาติพันธุ์เป็นประชากรหลักในทั้งสองพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือเดินทางไปมาหาสู่กันเพื่อค้าขายมานานก่อนการกำหนดเขตแดนระหว่างประเทศเช่นปัจจุบัน ลักษณะของวิหารทรงจั่วมูบซึ่งเชื่อมโยงวัฒนธรรมของทั้งจังหวัดพะเยาและแขวงไชยะบูลีนี้ควรถูกรักษาและส่งเสริมให้บุคคลทั่วไปได้ทราบ เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่มีมาอย่างยาวนานของคนทั้งสองชาติพันธุ์และทั้งสองพื้นที่ และจะนำไปสู่ความร่วมมือทั้งทางการศึกษาด้านสังคมวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และการท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต

ผลการศึกษาวิจัยนี้ได้สนับสนุนข้อสรุปจากการศึกษาเรื่องรูปแบบวิหารในจังหวัดพะเยา โดยสุชี เมฆบุญส่งลาภ (Mekboonsonglap, 2012) ที่สรุปว่าวิหารในจังหวัดพะเยาทรง B หรือทรงจั่วมูบเป็นรูปแบบวิหารในจังหวัดพะเยาที่ได้รับอิทธิพลจากลักษณะวิหารไทลื้อ รวมทั้งยังยืนยันข้อสรุปจากการศึกษาเรื่อง การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นพะเยา กรณีศึกษาอาคารประเภทวัด โดยเฉลิมชัย เกรียงซี่ (Ngaorangsi, 2001) และงานวิจัยเรื่องสถาปัตยกรรมพะเยาและน่าน (Sirivejchapan & Theeratanont, 1989) ที่สรุปว่าการแยกเขตพุทธาวาสออกจากเขตสังฆาวาสไม่แน่นอน แต่แยกกันอยู่เป็นกลุ่มคนละทิศทางอย่างเป็นสัดส่วน มีการตกแต่งหน้าแห่นด้วยไม้ฉลุลายประดับแก้วเงิน โดยใช้ลายแบบธรรมชาติ หรือลายพรรณพฤกษาม้วนขมวดก้านต่อดอก ทั้งผืนหน้าแห่น การสนับสนุนและยืนยันระหว่างการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ กับงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาวิหารล้านนาที่ผ่านมาในอดีต จะเป็นการเชื่อมโยงองค์ความรู้เรื่องวิหารล้านนาในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยและบริเวณใกล้เคียง อันจะก่อให้เกิดความชัดเจนในการศึกษาวิหารล้านนาต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- Boonyasurat, W. (2003). **Phon ngan wichakaan Sathapatayakam Thai Lanna**. (In Thai) [Thai Lanna architecture academic work]. Chiang Mai: Faculty of Fine Arts, ChiangMai University.
- Herskovits, M. J. (1948). **Man and his works: the science of cultural anthropology**. New York: Alfred A. Knopf.
- Linton, R. (1945). **The science of man in the world crisis**. New York: Columbia University Press.
- Mekboonsonglap, S. (2012). **Rubbab wihan nai changwat Phayao**. (In Thai) [Patterns of vihara in Phayao province] (Master's thesis). Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Ngaorangsi, C. (2001). **Karn sueksa sathapattayakam phuen thin Phayao koranee sueksa arkhan praphet wat**. (In Thai) [Study of Phayao local architecture case study of temple building]. Phitsanulok: Naresuan University.
- Samakkaan, S. (1995). **Karn plianplaeng tang wattanatham kub karn pattanakarn khong sangkhom**. (In Thai) [Cultural change and social development]. Bangkok: NIDA Consulting Center.
- Sirivejchapan, S. & Theeratanont, L. (1989). **Sathapatayakam Phayao lae Nan**. (In Thai) [Architecture of Phayao and Nan]. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Vellinga, M. (2007). Anthropology and the materiality of architecture. **American Ethnologist**, 34 (4), 756-766.
- Waterson, R. (2014). **The living house: an anthropology of architecture in South-East Asia**. Singapore: Tuttle Publishing.